

ВІДГУК

офіційного опонента доктора наук із соціальних комунікацій, професора

Добровольської Вікторії Василівни

на дисертаційне дослідження **Сідини Олександра Миколайовича** на тему **«Конвергенція віртуального та фізичного просторів у контексті цифрової трансформації публічних бібліотек»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Актуальність теми дослідження. Дисертаційна робота О. М. Сідини присвячена одній із найбільш затребуваних і водночас найменш концептуалізованих проблем сучасного бібліотекознавства – конвергенції фізичного та віртуального просторів публічних бібліотек в умовах цифрової трансформації. Світовий досвід переконливо свідчить, що бібліотеки, які обмежуються паралельним існуванням традиційних та електронних сервісів, поступово втрачають свою соціальну релевантність. Натомість ті, що створюють інтегроване, «фігітальне» середовище, перетворюються на динамічні хаби знань, комунікації та творчості. Однак, попри значний масив публікацій з окремих аспектів цифровізації (автоматизація, оцифрування фондів, створення бібліохабів), комплексне теоретичне осмислення саме процесу конвергенції просторів як цілісного, полівимірного явища в українській науці тривалий час було відсутнє. Дисертант слушно зауважує, що наявні дослідження часто страждають на технократичний ухил (акцент на інструментах) або, навпаки, на гуманістичну декларативність без належної операціоналізації. Заповнення цієї прогалини становить фундаментальне наукове завдання, яке успішно вирішується в рецензованій роботі.

Особливої гостроти темі надає український контекст. Повномасштабна війна Росії проти України не лише зруйнувала тисячі кілометрів інфраструктури, але й докорінно змінила функціональне навантаження публічних бібліотек. В умовах перебоїв з електропостачанням, масових переміщень населення, інформаційних атак та потреби в психологічній підтримці саме гібридні моделі – здатні працювати як офлайн, так і онлайн, забезпечувати резервне зберігання даних, виступати центрами верифікованої інформації – довели свою життєздатність. Автор переконливо доводить, що конвергенція просторів у цих

умовах перестає бути суто технологічним апгрейдом і набуває виміру національної безпеки та соціальної згуртованості. Відтак, розробка адаптивної, резильєнтної моделі публічної бібліотеки, здатної ефективно функціонувати в кризових умовах, є не лише академічним завданням, але й нагальною потребою державної політики в гуманітарній сфері.

Окрім того, актуальність дослідження підсилюється євроінтеграційним курсом України. Гармонізація бібліотечних сервісів із європейськими стандартами (зокрема, впровадження відкритих інтегрованих систем, принципів цифрової доступності WCAG, моделей «бібліотека-платформа») вимагає чіткого розуміння того, які саме критерії конвергенції є визначальними. Запропонована автором чотиривимірна система оцінки (технологічний, економічний, соціальний, культурно-освітній блоки) створює необхідний інструментарій для моніторингу та порівняльного аналізу, що є безпосереднім внеском у реалізацію Стратегії розвитку бібліотечної справи України. Таким чином, обрана тема є безсумнівно актуальною як з погляду науково-теоретичного, так і з позиції практичного державотворення, а сама робота відповідає на виклики, що стоять перед вітчизняною бібліотечною галуззю в цифрову добу та воєнний час.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах цільових комплексних програм науково-дослідницької роботи Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) та «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231), а також пов'язана з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю КНУКіМ.

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків та рекомендацій сформульованих у дисертації. Визначення проблематики дослідження дало змогу чітко окреслити мету роботи, яку дисертант конкретизував через систему послідовних і логічно взаємопов'язаних завдань. Такий підхід забезпечив обґрунтованість отриманих результатів і

наукових узагальнень представленої дисертації. Результати дослідження досягаються завдяки застосуванню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, яке забезпечило всебічне вивчення конвергенції віртуального та фізичного просторів у контексті цифрової трансформації публічних бібліотек.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження О. М. Сідини є безсумнівною та має як теоретичне, так і прикладне значення. Автором вперше в українському бібліотекознавстві запропоновано та обґрунтовано концепцію конвергенції фізичного та віртуального просторів публічної бібліотеки як синергетичного трикомпонентного процесу, який охоплює стратегічну метаєвалюцію (перехід від операційної ефективності до створення цінності через співтворчість), спатіально-організаційну трансформацію (від статичних сховищ до динамічних платформ) та технологічний розвиток інфраструктури (впровадження IoT, VR/AR, ШІ). Такий підхід дозволяє подолати спрощене, технократичне розуміння цифровізації, яке домінувало у вітчизняному дискурсі, та перевести дослідження в площину системного аналізу взаємодії матеріальних, соціальних і цифрових компонентів бібліотечного середовища.

Вагомим теоретичним внеском є розробка інтегративної моделі публічної бібліотеки як резильєнтного соціокультурного хабу на базі конвергентного (фізично-віртуального) простору. На відміну від існуючих моделей (даньської «чотирьох просторів», фінської Oodi як «бібліотеки-платформи»), авторська модель акцентує не лише на багатофункціональності та відкритості, але й на здатності інституції зберігати ключові функції та трансформуватися в умовах воєнних, енергетичних та гуманітарних криз. Ядром моделі виступає «конвергентне ядро» – механізм синхронізації онлайн- та офлайн-сервісів, сценаріїв користування, гібридних подій, співтворення контенту та управління спільнотами, що забезпечує безшовний перехід користувача між просторами без втрати досвіду. Ця модель має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення для планування діяльності бібліотек в умовах післявоєнної відбудови України.

Значним здобутком дисертанта є розробка та емпірична верифікація системи критеріїв і показників оцінки ефективності конвергенції просторів за чотирма вимірами – технологічним (інтегрованість сервісів, доступність інфраструктури, рівень автоматизації), економічним (оптимізація витрат, ефективність використання ресурсів, залучення додаткового фінансування), соціальним (інклюзія та доступність, досвід користувачів, розширення аудиторії) та культурно-освітнім (збереження спадщини, розвиток цифрової грамотності, креативний потенціал). Автором створено авторський рубрикатор контент-аналізу (Додаток В) та проведено апробацію системи на десяти публічних бібліотеках України, що дозволило виявити суттєві диспропорції (60% досліджених установ демонструють високий рівень конвергенції, 40% – середній) та підтвердити кореляцію між технологічною оснащеністю й соціальною активністю. Цей інструментарій дозволяє перейти від фрагментарних якісних оцінок до обґрунтованого кількісного вимірювання – необхідної умови стратегічного управління та аргументації ресурсних витрат.

Вперше в українському науковому дискурсі концептуалізовано модель «фігітальної» бібліотеки в проєкції Метавсесвіту та визначено п'ять інтегративних стратегій її реалізації: 1) стратегія «екосистемної взаємодії» (перетворення бібліотеки на динамічний центр громади з VR/AR-лаунжами та гібридними подіями); 2) стратегія «розширеного контенту» на базі AR (трансформація навігації та експозиційної діяльності); 3) стратегія розбудови імерсивного середовища (віртуальні філії, цифрові двійники, літературні світи); 4) стратегія «гібридного супроводу» (зміна ролі бібліотекаря на навігатора, технологічного консультанта та менеджера знань); 5) стратегія «відкритої архітектури» (забезпечення інтероперабельності, модульності та проактивної кібербезпеки). Цей доробок має прогностичне значення, задаючи рамки для майбутніх досліджень та експериментальних проєктів із впровадження імерсивних технологій у бібліотечну практику.

Дисертантом виявлено та систематизовано специфічні виклики просторової конвергенції в українському контексті, зокрема структурні та регіональні диспропорції, посилені війною. На основі проведеного аналізу

статистичних даних та авторського опитування (78% респондентів назвали головним бар'єром недостатнє фінансування, 65% – застарілу матеріально-технічну базу, 52% – нестачу цифрових компетенцій) сформульовано адаптивні рекомендації для подолання цих бар'єрів, диференційовані за типами бібліотек (обласні, міські, сільські/ОТГ).

Крім того, уточнено та доповнено поняттєво-категоріальний апарат бібліотекознавства: розмежовано поняття «гібридна бібліотека» (як паралельне співіснування форматів) та «фігітальна бібліотека» (як органічний синтез фізичного та цифрового в єдиний континуум), введено в обіг та адаптовано до бібліотечної специфіки термін «цифровий близнюк» (динамічна віртуальна модель, синхронізована з фізичним простором у реальному часі), а також обґрунтовано доцільність застосування концепту «резильєнтність» замість традиційних «стійкість» чи «адаптивність» для опису здатності бібліотек трансформуватися в кризових умовах. Набули подальшого розвитку підходи до оцінки суспільної цінності публічної бібліотеки шляхом інтеграції чотиривимірної системи критеріїв, а також інструментарій стратегічного планування розвитку бібліотек на базі конвергентного простору, представлений у вигляді семи напрямів трансформації з конкретними рекомендаціями (Додаток Б).

Наукові положення, висновки, що містяться в дисертаційному дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на релевантній методології, охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів наукових підходів щодо проблеми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в дисертаційному дослідженні О. М. Сідини результати мають практичне значення для модернізації публічних бібліотек України та підвищення ефективності їхньої діяльності в умовах цифрової трансформації та воєнних викликів.

По-перше, розроблена інтегративна модель резильєнтного соціокультурного хабу на базі конвергенції фізичного та віртуального просторів може бути використана керівниками бібліотек, органами управління культурою та профільними департаментами місцевих адміністрацій як стратегічна карта для

поетапної модернізації бібліотечних установ – від планування фізичних зон (коворкінги, медіатеки, maker-spaces) до розгортання цифрових сервісів (електронні каталоги, мобільні додатки, гібридні події). Модель адаптована до різних типів бібліотек (обласні, міські, сільські/ОТГ) та враховує обмеженість ресурсів, що є критично важливим для українських реалій.

По-друге, запропонована автором чотиривимірна система критеріїв та показників оцінки ефективності конвергенції (технологічний, економічний, соціальний, культурно-освітній виміри) разом із авторським рубрикатором контент-аналізу (Додаток В) створює дієвий інструментарій для проведення внутрішнього аудиту, виявлення «слабких місць», порівняльного аналізу діяльності різних бібліотек та обґрунтування потреб у фінансуванні перед органами влади, донорами або громадою. Це дозволяє перевести управління бібліотекою з інтуїтивного рівня на доказове, дата-орієнтоване прийняття рішень.

По-третє, сформульовані в роботі практичні рекомендації (Додаток Б) за сімома напрямками трансформації (нормативно-стратегічне забезпечення, технологічна інфраструктура, трансформація фізичного простору, розвиток персоналу, фінансування та партнерства, суспільна роль і комунікація, оцінка ефективності) можуть бути безпосередньо впроваджені в діяльність публічних бібліотек. Зокрема, пропозиції щодо модульного зонування приміщень, впровадження відкритих інтегрованих бібліотечних систем (ILS типу Koha), організації гібридних подій та розвитку цифрових компетенцій персоналу через програми наставництва є готовими до впровадження управлінськими рішеннями, які не потребують додаткової наукової розробки.

По-четверте, результати дослідження мають вагоме освітнє значення. Вони можуть бути інтегровані в навчальні курси для підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», зокрема в дисципліни «Управління бібліотечною справою», «Інформаційні технології в бібліотеках», «Бібліотечний менеджмент та маркетинг», «Проектування бібліотечних просторів». Розроблені критерії та модель можуть слугувати основою для написання курсових, дипломних робіт та магістерських досліджень,

а також для підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців у системі післядипломної освіти.

По-п'яте, виявлені в роботі специфічні виклики цифрової трансформації в умовах війни (необхідність резервних систем електроживлення, хмарних сховищ, кібербезпеки, мобільних пунктів доступу) та запропоновані механізми їх подолання можуть бути використані Міністерством культури та інформаційної політики України, Українською бібліотечною асоціацією та обласними управліннями культури при розробці антикризових програм та стратегій післявоєнної відбудови бібліотечної мережі. Зокрема, рекомендації щодо створення резервних комп'ютеризованих систем обліку фондів та гнучкої архітектури цифрової інфраструктури мають безпосередній вихід на підвищення інформаційної безпеки та стійкості громад.

Структура та зміст дисертації відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Структурні компоненти внутрішньо пов'язані між собою, відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми, розкривають тему дослідження і становлять органічну єдність.

Основні результати та положення дослідження викладено у 8 одноосібних наукових працях здобувача, з яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України та 5 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про його оригінальний характер, концептуальну цілісність та високий рівень наукової завершеності. Кожний розділ роботи містить чітко викладені результати, які послідовно інтегровані у підсумкові висновки. Автором досягнуто поставленої мети, а вирішення поставлених завдань складають цілісне та завершене дослідження.

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання дисертаційного дослідження, методологію, сформульовано наукову

новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженні, особистий внесок здобувача, зазначено апробацію результатів дослідження, відомості про публікації здобувача, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі автором здійснено ґрунтовний аналіз стану наукової розробки проблеми, визначено джерельну базу (276 позицій) та уточнено поняттєво-категоріальний апарат. Дисертант обґрунтовує застосування системного, синергетичного та структурного підходів, а також комплексу спеціальних методів (контент-аналіз, опитування, кейс-стаді), що дозволяє розглядати конвергенцію просторів як полівимірне явище, яке охоплює технологічну, соціальну, управлінську та культурно-сміслову сфери.

Другий розділ присвячено аналізу стратегій цифрової трансформації публічних бібліотек – від автоматизації (1970–1990-ті) до повноцінної гібридизації (2010-ті – донині). Автор детально розглядає інноваційні моделі організації простору (мультивимірна модель, «бібліотека-платформа», «цифровий близнюк») та виокремлює ключові технологічні драйвери конвергенції (IoT, VR/AR, штучний інтелект, технології цифрової доступності), а також пропонує п'ять стратегій розбудови «фігітальної» бібліотеки в Метавсесвіті.

У третьому розділі виявлено специфіку та ключові виклики цифрової трансформації публічних бібліотек України, зокрема структурні та регіональні диспропорції, посилені війною. Дисертант розробляє систему критеріїв оцінки ефективності конвергенції (технологічний, економічний, соціальний, культурно-освітній виміри) та проводить емпіричну апробацію на десяти бібліотеках, що дозволяє сформулювати інтегративну модель резильєнтного соціокультурного хабу та надати практичні рекомендації для бібліотечної галузі й органів управління.

Висновки дисертації містять узагальнені положення отриманих результатів дослідження, логічно обґрунтовані, відповідають поставленим завданням і меті дослідження. Список використаних джерел репрезентативний і відображає належний рівень опрацювання досліджуваної проблематики. Цитування праць

інших науковців супроводжується належними покликаннями на відповідні джерела інформації. оформлення списку відповідає вимогам Національного стандарту України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Оцінка рівня опанування здобувачем методології наукової діяльності. Досягнуті автором результати дослідження є науково достовірними та логічними, що підкріплюється ґрунтовним опрацюванням наукових джерел, систематизацію отриманих відомостей і концептуальних положень.

Сідина О. М. засвідчив високий ступінь опанування наукової методології, навичок аналізу, синтезу, що характеризується обраною і застосованою в науковому дослідженні сукупністю наукових методів. Зрештою, це дало змогу виконати всі завдання дослідження та досягнути обґрунтованих результатів.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, текстових запозичень без посилань, фабрикацій та фальсифікацій) не виявлено. У роботі не використовується ідеї і розробки, що належать співавторам. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, всі результати дослідження належать автору особисто.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, його науковий рівень і здобуті результати, доцільно висловити окремі зауваження та пропозиції:

1. Відсутність глибокого аналізу готовності різних категорій користувачів до сприйняття конвергентних сервісів. Автор слушно наголошує на необхідності подолання цифрового розриву, однак не пропонує диференційованого аналізу того, як різні вікові, освітні та соціальні групи (наприклад, люди похилого віку, мешканці віддалених сільських територій, особи з низьким рівнем цифрової грамотності) фактично взаємодіють із гібридними сервісами. Чи є «фігінальний досвід» однаково зрозумілим і прийнятним для всіх? Які додаткові бар'єри (психологічні, когнітивні, фінансові) існують для різних груп? Відповіді на ці питання дозволили б зробити пропоновану модель більш інклюзивною та адресною.

2. Недостатня увага до проблем інтелектуальної власності та авторського права при оцифруванні фондів та створенні цифрових двійників. Автор детально описує технологічні можливості оцифрування унікальних колекцій та створення віртуальних експозицій, однак поза межами аналізу залишаються складні правові аспекти цього процесу. Як узгоджується масштабне оцифрування фондів (особливо видань, що охороняються авторським правом) із чинним законодавством України? Які ліцензійні моделі (Creative Commons, відкриті ліцензії) є найбільш прийнятними для публічних бібліотек? Без вирішення цих питань практична реалізація конвергенції може наражатися на серйозні юридичні перешкоди.

3. Відсутність порівняльного аналізу вартості впровадження різних технологічних рішень для бібліотек різних типів. Автор пропонує широкий спектр технологій – від базових RFID-систем до VR/AR-лаунжів та 3D-принтерів. Однак у роботі бракує орієнтовних розрахунків вартості впровадження та обслуговування цих рішень для різних типів бібліотек (обласних, міських, сільських). Який мінімальний бюджет необхідний для досягнення базового рівня конвергенції? Які технології є найбільш «економічно ефективними» з точки зору співвідношення вартість/вплив на користувача? Це ускладнює практичне застосування рекомендацій для бібліотек з обмеженим фінансуванням.

4. Слабке висвітлення механізмів залучення громади до співтворення контенту в умовах низької цифрової активності старшого покоління. Автор наголошує на важливості «співтворення контенту» та «community management» як складових конвергентного ядра, однак не пропонує конкретних методик залучення маломотивованих або пасивних груп користувачів. Як стимулювати літніх людей до участі у створенні цифрових краєзнавчих архівів? Які форми «м'якого» залучення (гейміфікація, публічне визнання, соціальні заохочення) є найбільш ефективними в українському контексті?

Висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну й практичну значимість результатів, вони не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Сідини Олександра Миколайовича на тему «Конвергенція віртуального та фізичного просторів у контексті цифрової трансформації публічних бібліотек» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» з галузі знань 02 Культура і мистецтво. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ, а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Сідина Олександр Миколайович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри артменеджменту
та інформаційних технологій
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

О. Пашенко

